

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ГРУППОВОЙ КОНКУРС ЧТЕЦОВ-ЮНОШЕЙ – ОСНОВА КУЛЬТУРНОЙ СРЕДЫ ОБЩЕСТВА

/проект воспитания компетентных, конкурентоспособных юношей/

Актуальность: в условиях открытости социально-воспитательного пространства для свободного развития личности следует активизировать самостоятельное участие юношей в различных, индивидуально избранных ими видах познавательной, художественно-творческой и другой деятельности.

Каждому этапу развития общества соответствует своя школа, которая должна выполнить тот социальный заказ, который присущ тому времени.

Наша ГОУ «Чурапчинская республиканская спортивная средняя общеобразовательная школа – интернат им. Д.П.Коркина», основанная выдающимся тренером Д.П. Коркиным, прославилась на весь мир как «уникальная школа вольной борьбы». Здесь выросли олимпийские чемпионы, чемпионы мира и Европы. Наша школа не потеряла своей самобытности, сохранила свои добрые традиции воспитания спортсменов. За годы работы в школе-интернат Дмитрий Петрович уделял огромное внимание духовному и нравственному воспитанию юношей, сочетая мир спорта с литературой. Он понимал, что только основательный, внутренне подобранный человек может достичь высоких целей. Многие его воспитанники прочно встали на ноги, работают на различных руководящих должностях в нашей республике.

Решающую роль в самореализации юноши Д.П. Коркин отводил патриотическому воспитанию: именно оно прививает основы жизнестойкости. И это взаимосвязь гармоничного развития физических, психических и духовных аспектов здоровья в педагогике Коркина недостаточно изучена.

Основываясь на педагогической концепции выдающегося тренера XX века, конкурс чтецов проводится ежегодно с 2005 года.

Ключевая проблема: образовательно-воспитательный комплекс несет в себе наиболее значительный социальный и духовно-нравственный потенциал кардинальных преобразований во всех сферах жизнедеятельности общества. Постановка проблемы духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения, именно юношей, связано с резким падением духовного здоровья российского общества. Причины заключаются в смене идеологических ориентаций, в появлении духовного вакуума. Проникновение западной коммерческой культуры, культа насилия, эгоизма, обмана, преступности, наркомании, алкоголизма и многих других пороков нашего времени - все они разрушают человека, общество и государство.

Идея: ориентация мальчика на самоопределение, самоактуализацию – это основа культурной среды школы, которая обеспечивает достойное поведение юношей-старшеклассников и этим образует социокультурное пространство. Чтобы воспитать в юношах нравственно чистые, духовно богатые качества и непоколебимую веру в собственные силы, литература играет огромную роль. И в этом для нас примером является заслуженный тренер СССР, РСФСР и ЯАССР, заслуженный учитель Якутской АССР Д.П. Коркин, окончивший Ленинградский пединститут имени А.И. Герцена и проработавший ряд лет учителем русского языка и литературы.

Цель: создание литературного конкурса для формирования духовно богатой, свободной, творчески мыслящей, интеллектуально развитой личности, способной создавать национальные и общечеловеческие ценности, через систему воспитательного воздействия педагогического опыта Д.П. Коркина.

Задачи:

1. Создать новое образовательное пространство для юношей, через произведения.

2. Наблюдать за интересом к конкурсу юношей, поиск тенденций развития чтений.

3. Изучить методы воспитания чувства патриотизма и гражданственности через литературу.

4. Наблюдать возможность самоутвердиться в значимой для юноши сфере жизнедеятельности и ориентироваться в действительности.

5. Привлечь внимание общественности к конкурсу.

6. Проследить отношение юношей к творческой деятельности, стремлению к духовному совершенствованию.

7. Заинтересовать городские школы с якутским языком обучения к конкурсу «Кити́ххэ мрдиккэ хотойдуу».

Нововведение: республиканский групповой литературный конкурс юношей-чтецов «Кити́ххэ мрдиккэ хотойдуу».

Гипотеза: главная ценность человека на современном этапе общественного развития – это подготовка учащихся к жизни не только в знании, которое он приобретает, а в той уникальности, которую он воплощает. Человеческая уникальность тесно связано с творчеством. Творчество предполагает новое видение, новое решение, новый подход. Умения сочетать спорт и литературу становится одной из ступенек становления юношей патриотом, гражданином, целеустремленным спортсменом

Практическое значение:

- воспитание компетентного во всем юношу.
- воспитание коммуникативного, умеющего толково выражать собственные мысли.
- воспитание, создающего образ через восприятие художественного слова и умеющего передавать другим.
- воспитать нравственно воспитанную, саморазвивающуюся личность.

Тенденции рациональных факторов в становлении и развитии духовно-нравственного потенциала юноши

1. Приобщение к творческой деятельности: искусству, литературе, музыке, театру.
2. Развитие образно-эмоциональной сферы молодых людей в повседневной жизни.
3. Стимулирование ускоренного развития социально значимых качеств личности, коммуникативных свойств.
- 4.Создание внутриличностного, межличностного психологического комфорта через произведения на родном языке.

Критерии уровня оценки и самооценки духовно-нравственной воспитанности юношей

1. Наличие у молодого человека научного мировоззрения.
2. Наличие чувства внутренней свободы у учащихся, которое представляет собой гармонию со своим внутренним миром, природой и социумом.
3. Стремление к самореализации.
4. Успешность в образовательной деятельности.
5. Адекватность самооценки.
6. Сформированность мотивов поведения в согласии с высшими принципами нравственности и религиозными ценностями.

Методы исследования

- методы экспертной оценки, где экспертами выступают члены Союза писателей и журналистов РФ.
- методы самооценки доминантных качеств участников образовательного процесса;
- методы фиксации и оценки поведения учащихся в педагогических ситуациях.
- в качестве инструментов обобщения фактов используются письменные опросы, анкеты, интервью, групповые дискуссии.

- сравнение полученных результатов приоритета в духовно-нравственном становлении личности молодого человека.

Художественное литературное произведение своим духовным, нравственно-эстетическим содержанием активно влияет на чувства, сознание, волю ученика. Оно оказывает большое воспитательное воздействие, формирует личность. **Показатель охвата юношеского конкурса «Китиһхэ ырдыккэ хотойдуу».** Улусы: Кобяйский, Таттинский, Усть-Алданский, Амгинский, Чурапчинский, Горный, Намский, Оймяконский, Сунтарский. Усть-Майский, Мегино-Кангаласский, Вилюйский. Школы г. Якутска: №26, №2, №14, №31, Хатаская СОШ, Дворец Детства г. Якутска.

Сотрудничество с общественными организациями: совет отцов «Кимдэл», Союз писателей «Дири уоттара», редакции газет «Кэскил», «Саҕа олох» и журнала «Чолбон», литературный музей имени П.А. Ойунского, центральная улусная библиотека, школьная библиотека.

Ожидаемый результат: образовательный процесс, созданный в ходе проекта, позволит

Юноше:

- вырабатывать умение глубокого проникновения в содержание произведения;
- углубляется знание об окружающей жизни, меняется оценка ценностей.
- выработать навыки самовоспитания и самоопределения;

Педагогу:

- повысить свой профессиональный уровень, научно-методический потенциал;
- овладеть методами и приёмами инновационных технологий, психолого-педагогического изучения личности мальчика, юноши.

Обществу:

- воспитывается уважительное отношение к другим;
- Образовывается социокультурное пространство, которое создаётся условия для всестороннего развития личности всех слоев общества.

Основным результатом деятельности проекта в воспитании юноши с активной жизненной позицией должен стать набор ключевых компетентностей в интеллектуальной, гражданско-правовой, коммуникационной, информационной сферах. Конкурс собирает вокруг себя ребят с активной жизненной позицией,

Этапы развития республиканского чтения юношей

- Напечатать сценарии, разработки, методические разработки с целью повышения методической работы учителей.
- Для молодых учителей распространить видеоматериалы по конкурсу.
- Провести конкурс одновременно на якутском и русском языках.
- Добиться установления премии писателей для награждения победителей конкурса.

Основные этапы претворения в жизнь проекта

Подготовительный этап.

- Изучение научно-методической литературы, наблюдение за читательским интересом учащихся.
- Разработка положения конкурса, эмблемы.
- Освещение значения конкурса, пропаганда, поиск направлений.
- Организация конкурса с охватом всех юношей школы.

Этап претворения в жизнь.

- Работа с руководителями, организаторами.
- Выход на региональный, республиканский уровень с привлечением республиканского центра дополнительного образования и гражданско-патриотического воспитания детей Министерства образования РС(Я).

- Привлечение к данному конкурсу школ города с якутским языком обучения.

Этап заключения.

- Разработка специальной программы конкурса чтецов.
- Заключение, выводы по патриотическому воспитанию юношей через конкурс.
- Уточнение, детализация.

Заключение:

1. Членами жюри конкурса работали 9 членов Союза писателей и журналистов РФ, 2 народных писателя, отличник печати РС(Я), заслуженный работник культуры РС(Я), отличник просвещения РФ, Почётный работник образования РФ, «Почётный меценат XX века», народный писатель РС(Я), глава наслега с. Хамагатта, которые дали высокую оценку данному конкурсу.

2. Были награждены путевками в лагерь ВДЦ «Океан» - Харитонов Ньургун /Намский улус/, Сивцев Айал /Оймяконский улус/, в лагерь ВДЦ «Орленок» Винокуров Миша /Усть-Майский улус/, путевкой в Китай – Халыев Владик/Таттинский улус/, Грантами Президента РС (Я) Монастырев Коля /Чурапчинский улус/, Васильев Володя /Таттинский улус/ и многие путевками в санаторий «Сосновый бор», детский лагерь «Кэскил».

3. За 19 лет проведения на республиканском конкурсе участвовали более 3000 учеников из 14 улусов и 8 школ из г. Якутска.

4. Опубликованы книга „Уоланнар чин куоластара“, методические пособия.

О конкурсе чтецов опубликованы в журналах «Иитии кыһата», «Төрөөбүт тыл уонна литература», «Хатан», в газетах «Вестник учителя», «Кэскил», «Сана олох», «Кыым». По НВК «Саха» была показана телепередача «Көтүөххэ үрдүккэ хотойдуу», в эфире радио «Саха» были репортажи о республиканских чтениях.

Выход на республиканский уровень конкурса чтецов-юношей утверждает, что можно говорить о складывающейся концепции компетенции, которая начинает играть существующую роль в решении становления современного типа личности.

“ҮРДЭЛ” ПРОГРАММА

*/бөлөгүнэн уолаттары уус-уран аабыга үөрэтиигэ
аналлах программа /*

Билии сайдылаах олоххо уол оҕо билиигэ, ситиигэ дьулугара, ийи-санаата бигэ тирэхтээх буолуута – бу олоххо эр киһи оруола үрдүүрүн бэлиэтэ. Кини өйүн-санаатын туттабын аайы ырытан, ырыналаан барара, толкуйа тобулан таһаарара элбээн иһэр. Уол оҕо тус дьоһун тобуллуутун тирит тылга киирбүн. Тирит тылынан толкуйдуур, бэйэтин санаатын саагылаан этэр оҕо айар дьоһуна кимскэ сайдар, бэйэтигэр, бэйэтин талааныгар эрэллээх буолар.

Улуу тренер Д.П.Коркин спортивной оскулатыгар республика араас мунуктарыттан элбэх уол оҕо дьэрэнэр. Дьэрэн килбиктэ ыччакка, чуолаан уол оҕону иитиигэ, тирит литературата, тыл кимигэр, тыл сүмэтигэр чугагатар кылаас уолаттарын барытын хабар ураты литературнай аабылары тэрийбитим. 2005 сылтан үгэс курдук олунньу ыйга уоланнар аабылара оскуола иһигэр ытыллар. Бу аабы уратыта: бөлөгүнэн аабы, кылаас уола барыта кыттар. Оскуола үрдүнэн сылын аайы 170-180 уол кыттыны ылар.

XX дьэ улуу тренерэ, педагога Дмитрий Петрович Коркин иитиллээчилэрин спорт уонна литература эйгэлэрин алтыһынан, киһи буолан кииллийэн тахсалларыгар улахан болгомотун уураа.

Программа сыала: бөлөгүнэн аабыга бодороһуу үөрэйбэр тирэбирэн, хас биридди уол оҕо тирит тылын барта баайын сыаналыыр, тыл кэрэтин умсугуйар, бэйэтэ ис дуугатыттан айымньыны ылынар турукка киирэр эйгэтин диксэтии, чэгиэн ил туруктаах оҕону иитэн таһаары.

Программа сорукара:

1. Тирит тылын доргооннорун чуолкайдык, ордук чуолаан сахалыы ураты доргооннору сипки, литературнай нуорманы тутуган саһарар үөрүйэҕи инэри.
2. Оҕо бэйэтигэр, табаарыстарыгар, истээчилэргэ убаастабыллаах сыһаһа иити, таһаары.
3. Үрэнээчилэр тус дьоһундарын, талааннарын арыһы, араас психологической туруктарын сайыннары (болгомотону олохсугуу, кэтээн киир, ийги оһорон киир, тылынан, хамсанынан дьайар, толкуйдуур кыахтара).

Программа тосхоло: саха ньургун уолана олоххо бэйэтигэр эрэллээх буоларыгар литература тулхадыйбат тиги кимс буолар. Маны Ленинградтаагы А.И. Герцен аатынан пединститутун бэтэрэн, нуучча тылын, литературатын учуутала буолбут саха саарына спорт уонна литература эйгэтин биригэ туттут, ССРС, РСФСР, Саха АССР дьыллээх тренерэ, Саха АССР дьыллээх учуутала Д.П. Коркин дьэтин дьы холобуругар киирбит.

Программа саһаһалаһына:

- өскөтүн, учуутал кылаас таһынан дьэһэ бөлөгүнэн уол оҕону хоһоонноохтук аабыга уһуарыгар ытык өйдөбүллэри бары биригэ инэринэр эйгэһэ киириэхтэрин сөп;
- хас биридди уол тус санааны, сыһыаны сайыннараар үөрүйэҕи ылыһыан сөп;
- тэрээһинтэ дойдутугар, норуотугар бэриниилээх, духуобунай сайдылаах уратылаах киһи /личность/ дьэригэр иитэр кимгэ киир далаагыһнаах буолуон сип.

Программа хайысхалара:

- Тириттэ кытта дьэ. Конкурс, выставка, костюм тиги.
- Билиһинэн дьэ.

➤ Оџо оџоттон үөрэниитигэр эйгэ үөскэтии.

Программа методологическэй төрүттэрэ: К.С. Станиславская үөрэбэ, Е.М. Поликарпова методиката, Д.П. Коркин педагогическай төрүттэрэ.

**Бөлөбүнэн ааџыга бодоруһар үөрүйэх олохсуйуута
(коммуникативные УУД)**

1. Тус толкуйун саагылаан, толлубакка бөлөх иннигэр тириэрдэр. /коммуникативнай/
2. Дьону кытта бииргэ алтыган үирэнэр, үлэлиир араас ньыманы багылаабыт.
3. Айымньы ис хо'онун ийгэр о'орон хас биирдии тылга суолта ууран, дор'оонноохтук аа'ан, атын о'олор толкуйдууларыгар тугаайан уобарас айар. Бииргэ ааџар бөлөх уолаттарын кытта айымньылаах алтыгы туругар кэбэ'эстик киирэр. (продуктивное взаимодействие)
4. Биир сыаллаах-соруктаах уолаттарын кытта тагаарыылаахтык, кидьмстээхтик дьарыктанар үирүйэхтээх. (продуктивное сотрудничество)
5. Ханник ба'арар эйгэ'э бөлөбүнэн ааџарыгар дьон бол'омтотун тардар, сэргэхситэр, сонур'атар, ки'үлүмүр сатабылы табан туганар биир турукка киирэр.

Программа үлэтин олоххо киллэрэр ньымалар:

К'үмүтү /побуждение/. О'ону бэйэтигэр уонна атын дьо'о ту'алаах үлэ'э кыттарыгар а'а'астык эбэтэр биллэрбэккэ эрэ угуйан, баты'ыннар ньыма. К'үмүтү о'о ис эмоциональнай эйгэтин, санаатын к'үмүн (ийиитин, дьулуурун, кэрэхсэбилин, кы'ал'атын) сайыннаар.

Ұ'рэтии /приучение/. Сатабылы, ү'рүйэ'и, үгэстэри сайыннаар дьарыктаныы ньымалара.

Ұйд'үтү /убеждение/. Ки'и үлэтэ-хамна'а, бы'ыта-майгыта бэйэтин ту'угар, дьон ту'угар ананарын кэрэтин 'йд'үтү'ү ту'ааннаах ньыма. Манна ки'и билиитэ саа'ыланар, 'й' сайдар. (Бы'арыы, ыры'алаан кэпэ'тии, сэ'эргэ'ии, дьмүлэ'ии, м'ккү'ү, лиспут).

Программаны олоххо киллэрии тү'үмэхтэрэ

Бэлэмнэнии тү'үмэбэ.

- научнай-методическай литератураны ү'рэтии, уол о'о литература'а сы'ыанын кэтээн к'үмү.
- уолаттарга аналлаах аа'ылар бала'ыанньатын о'оруу.
- уус - уран аа'ыы олоххо суолтатын сырдатты, уус уран аа'ыы – сайдар суол буоларын 'йд'үтү, салгы сайдар тосхоллорун тобулуу;
- оскуола и'инэн кылаас уолаттарын барытын хабан аа'ылары тэрийии, с'пт'х суолу таба тайаныыга үлэлэ'ии.
- Оџо салгы сайдар тосхоллорун тобулуу;

Олоххо киллэрии тү'үмэбэ.

- Айымньылаахтык үлэлиир тиэмэни олохсутуу.
- Оџо бөлөбүнэн тыл күү'үнэн турукка киллэрэн, ис ийиитинэн, туспа толкуйунан тобулар эйгэтин үөскэтии.
- Айымньытыгар дири'и ис хогоонноохтук толкуйдуур ил туруктанарын сити'ии.
- Уолаттарга аналлаах б'ү'үнэн уус-уран аа'ыларга кылаас салайааччыларын, иитиллээччилэрин санааларын түмү;
- Патриотическай иитиигэ аа'ылар сыр'ын к'ү'үнэрин ү'рэтии, ырыты;
- Уус-уран аа'ыларга уолаттар интэриэстэрин кэтээн к'үмү.

Түмүк о'оруу тү'үмэбэ.

- Аабылар уолаттары патриотичекай тыынна иитиитигэр барбыт үлэни ырытан, түмүк оноруу;
- Аабылар хайысхаларын, көрүннэрин чопчулааһын;

Программа көдүүстээхтик олоххо кириитин усулуобуйата

- Материальной-технической хааччыйы: киэн кылаас, интерактивной дуоска, актовой саала, аудио-аппаратура (усилитель, колонкалар, микрофоннар, компьютер)
- Методической хааччыйы: методической фонд матырыйаалыгар кириэлэр суруйааччылар кинигэлэрэ, Чурапчы суруйааччыларын кинигэлэрэ, портреттар, презентационнай матырыйааллар.

Уол оҕо бөлөбүнэн дьарыгар уйулҕатын харыстыыр эйгэни хааччыйар сүрүн сороктар:

- Оҕо эйбэстик, истинник сыгыаннаҕан, кини ис санаата көтөбүллэн, ийиилээх буоларын ситиги, сайдытыгар бары кыаһы биэри.
- Оҕо тус толкуйугар болҕомто ууруу, кини санаатын быспакка толору исти, кинилин тэннэ ырыты, уйулҕатын уратыларын болҕомтолоохтук сыһыаннаһы.
- Билини олоххо бэйэ сайдытыгар куолаан үөрэни суолтатын дириэтэн өйдөтүү, олохсугуу.
- Оҕо бэйэтин эйгэтигэр анын булары кыаһы биэри.
- Оҕо уйулҕатын уратыларын болҕомтолоохтук сыгыаннаһы.
- Олоххо, 3йг-санааһа мындыр сыһыаны угунарары, иэри.
- Хас бири кыра да ситиитигэр, толорбут айымньытыгар болҕомтолоохтук сыһыаннаһы, бэлиэтээтин /ырыты/

Бөлөбүнэн аабыга дьарыктаммыт оҕо өй-санаа, сир-майгы өттүнэн сайдарыгар кыттылар түмүк:

- Коллектив тэтимигэр кэбэстик кириэн, ситиилээх млэтар тардыар кыаһа арыллар;
- ❖ Бөлөх ситиитин олоххо киллэри кистэлэнэрин билэр сатабыла;
- ❖ Оҕо коллектив иннигэр толлугага суох бэйэтин тус санаатын итэтиилээхтик тиердэр дьулугуута кытыр.
- ❖ Атын киги санаатыгар убаастабыллаах, исти сыгыан идиблэ иэр.
- ❖ айымньылаахтык млэтир тиэмтэ атын оолору киллэр.
- ❖ Айымньы ис хоонун ийгэр орон хас бири тылга суолта ууран, доронноохтук ааһан, атын оолор толкуйдууларын тугаайан убарас айар, итэтиилээхтик тиердэр турукка кириэр.
- ❖ Айар, мындыр толкуйа тобуллар, чинчийэр кыаһа үктэнэр.
- ❖ Дири ис хогонноохтук толкуйдуур ил туруктанар, ыра санаата туоларын дьулугуу.
- ❖ Сирдээх быһыга-майгыга, уопастыба олоһун культурнай нормаларын уонна быраабыларын эппиэтиир, сүтүмбэр сайдылаах.
- ❖ Олоххо тустаах кыттын сааһылар мүйэххэ, сатабылга уһуулар.

ПРОГРАММА ИС ХОҲООНО

Уратыта: оџо оџоттон үөрэнэр эйгэтин олохсутуу

Куолаан ааџыы – сирдээх буолуу төрдө

Уол оџо дьоло – дойду түөрт өттүгэр. Кини борбойун кыаныаџыттан улаатыар дылы олох араас көстүүлэрин ааһар, элбэх дьону кытта алтыһар. Олоххо бэлэмнээх буолуу биир ураты хайысханан дьону кытта биир сомоџо буолан, ийэ тылынан сангаран, ийэ өйүнэн толкуйдаан сайдыыта буолар. Бэйэлэрин икки ардыларыгар истин сыһыаны, бииргэ тапсан үлэлиир бодоруһар үөрүйэххэ туһаайабын. Уолаттары дьүһүйүүнү /композиция/ ааџалларыгар биир ситимнэ киллэрэбин. Бөлөбүнэн ааџыы уратытын үөрэтии хаамыытыгар оџо бэйэтэ толкуйдаан таһаарар, эппиэтинэһэ үрдүүр. Кинилэри биир сыал түмэрин чопчу билинэр эйгэбэ киллэрэбин. Онон хас биирдии оџо ааџыытыттан айымныы ис хоһооно истээччи дууһатынан ылынар дьайыытын куолаан онгороллорун ситиһэллэр. Ааџыллар темаџа дьүһүйүүтэ сценарий суруйарбар хоһооннору түбэһиннэрэн таһаарар.

Уус-уран ааџыыга уйулџа уһуктуута

Айымныылаах үлэ уйулџа уһуктуутуттан саџаланар. Оџо уйулџата араас көстүүлэргэ /дьон ортотугар бастаан ааџыы, сценаџа хамсаныы, кэнсиэргэ кыттыы/ бэйэтин туругун сааһыланар. Уйулџа туруга: иэйии, уолуйуу, кыбыстыы көрүннэрэ, түмүллүүлээх, быһаарыылаах буолуу, болџомто, дьулуур көстүүлэрэ. Хоһоон ааџыллар кэмин, оччотооџу олох көрүүтүн уонна оџо ааџарыгар уйулџатын онно туһаайабын. Оччотугар оџо уйулџатын уһугуннаран, тус толкуйун, санатын, өйгө онгорон көрөр үөрүйэџи ылар.

Лирическэй герой уйулџатын туругун – үөрүүтүн, хомойуутун, долгуйуутун, сэнээриитин – быһааран, ол уйулџа туругар бэйэтэ киирэн дьонно тиэрдэр кыаџа үрдүүр. Уус-уран айымныыны өйгө онгорон көрөр дьоџура сайдыыт эрэ оџо дьүһүйүү сүрүн санаатын, ис номоџун иэйиилээхтик истээччигэ толору тиэрдэр. Оџо тыл алыбыгар киирэн, кыбыстыы иэйии таһымыттан тахсан, психологическай мэйһи туораан, бэйэтигэр эрэллээх буолар.

Ситимнээх сага сайдыыта

Ааџыллыахтаах хоһоон ааптарын олоџун, ол кэминээџи олох историческай түгэнин арыйар, ытык сыаннастарын кэпсиир презентация бэлэмниибин. Билинни олоххо чугаһатан ырытабыт. Онон хайа оџо ордук чугастык ылыммытын бэлиэтээн көрөбүн, тылы түнэтэрбэр ону учуоттуубун. Сэһэргэһи ныматынан айымныы ис хоһоонун эт мэйиитинэн ырытар, тус толкуйунан, ис дууһатынан хайдах ылыммытын сааһылаан кэпсиирин ситиһэ сатыыбын. Хоһоонно күлүүс санаа, күлүүс тыл оруолун ырытабыт. Маннык ырытыы бэлэмнэнии да кэмигэр ытытыллыан сөп. Бу түһүмэххэ оџо кэпсиир дьоџура, болџомтото сайдар. Айымныыга ойуулуур-дьүһүннүүр нымалары билэр, түгэх сыалын өйдүүр, ылынар, уус-уран уобарастары сатаан быһаарар, көрбүтүттэн, аахпыттын дуоһуйар оџону куолас дэгэтин таба туһанарыгар үөрэтэбин.

Куолас дэгэтин таба туһаныы – ааџыы сүрүн сыала

Куолас тембрэ куолас дэгэтин биир уратыта. Тембр – киһи куолаһын ураты кырааската. Алын кылаас уолаттарын куоластарын тембра сопрано, сопрано альт буолар. Онтон улахан кылаас уолаттарын куоластарын тембрэ - тенор, баритон. Улахан кылаас уонна кыра кылаас уолаттарын тус-туспа бэлэмниибин.

Бастаан бөлөхтөрүнэн тус-туспа иһинэн тыһыныыны үөрэтэбин. Холобур, муннунан тыһын ылар, /санныа хамсыа суохтаах, ис үллэр/, онтон айаџынан аргыый

салгынын таһаарар, ис сыыйа аччаан иһэр. Пресс хачайдыр курдук үлэ барар. Дикцияҕа сөптөөх эрчиллиилэр: тиистэри холбуубут, уоһу араастык хамсатабыт, тылы айах иһигэр уна-ханас, үөһээ-аллараа токурута оонньуубут. Түргэнник кылгас чабырҕах этэргэ үөрэнэбит. Холобур, арыылаабыт-араналаабыт анды сымыыта биир, арыылаабыт-араналаабыт анды сымыыта икки....

Мимикаҕа сөптөөх эрчиллиилэр: издэстэрбитин имитэбит, аһаҕас дорҕооннору санара-санара сирэйбитин уһатабыт, кылгатабыт.

Киһи хараҕа ис санаатын кэпсиир күлүүһэ диэн этэллэр. Уолаттарга онно болҕомто уурабын. Бөлөбүнэн ааҕыыга хас биирдии оҕо хараҕын көрүүтэ /турукка кириитэ/ уонна сирэй мимиката биир тэнник сайдарыгар эрчиллиилэр. Холобур, көтөн эрэ кустары көрөбүт /үөрүү, соһуйуу/, хатын чаранҥа күүлэйдиибит /дуоһуйуу, холкутуйуу/, күрэхтэһиигэ кыайы-хотуу /өрөгөйдөөһүн/, күрэхтэһиигэ хотторуу /хомойуу/, сэриигэ ийэ уолун атаарыыта /ырааҕы көрүү, кэтэһии/ уо.д.а.

Бөлөбүнэн ааҕыыга уолаттар куолас үрдээһинин-намтааһынын эт кулгаахтарынан ылыналларыгар дорҕооннорго распевка оноробун. “Ма-мо-ми” ыллатан, онтон барыларын бииргэ (холобур) “Ама, умнуо дуо, саха?” санардабын. Биир тэтимнэ аһаҕас дорҕоону сабыылаахтык санаралларыгар, бүтэй дорҕоону күүскэ этэллэригэр болҕомто уурабын. Ыйыты, күүһүрдүү этии интонациятын таба сөптөөх куолаһынан биэрэр, санаа уларыытын, иэйиини санатынан, хараҕынан таба биэрэр оҕону бастакы аахтарабын, оччотугар онтон ааҕар оҕолор интонацияны түһэрбэккэ ааҕалларын ситиһиэххэ сөп.

Биир сүрүн үлэ – тохтобул. Тохтобул /пауза/ куолаһынан болҕомто ууран, истээччигэ дьайар ньыма. Уопсай этиллэр тылларга тохтобул олус улахан суолталаах. Ким да урут-хойут түһүө суохтаах. Маны ситиһэрбэр улахан сымара таастары уурабыт диэн үөрэтэбин. Итинник тэннээһин спортсмен оҕоҕо чугас, ыарахан таас түргэнник ууруллубата биллэр.

Ааҕыллар дьүһүйүү хас да түһүмэхтээх буолар. Барыларын олох биир халыыпка киллэрэн санарда сатаабаппын. Оҕо сөптөөх майгытыгар, куолаһыгар, иэйиитигэр, уйулҕатыгар наардаан тылларын биэрэбин. Биир хайаан да тутуһулуохтаах ирдэбил: сахалыы интонация. Айымньыны ааҕалларыгар тиэкис интонациятын, тонун сүрүн санааҕа сөп түбэһиннэрэн таба тайанан, бииргэ ааҕар тэтимнэ киллэрдэххэ, уолаттар санарыы тэтимин сөпкө талаллар. Сорох түгэннэ эн толкуйдаабыккыттан олох атыннык ааҕар буоллахтарына, ону сэргиибин.

Дьүһүйүү сценарийын суруйарбар уолаттар куоластарын дэгэтигэр тирэҕирэбин.

Уус-уран ааҕыыга хамсаныы суолтата

Уус-уран ааҕыыга элбэх уол 4-5 мүнүүтэ хамсаабакка турара оҕоҕо да, көрөөччүлэргэ да салгымтыалаах буолар. Тыл алыбыгар киирбит бөлөх хамсаныытын биир турукка, хоһоон майгытыгар сөп түбэһиннэрэн, киллэрэн, сценаҕа холкутук хааман, турар уруһуйдарын уларытар ордук. Сценаҕа холкутук туттуу культуратын үөрэтэбин. /микрофонна кириити, онтон төттөрү барыы/. Хас биирдии оҕо ааҕар эрэ кэмигэр турукка киирэрин буолбакка, аахпакка турар бөлөх оҕолоро уобараска, тыл күүһүгэр киирэн, ис дууһатынан айымньыны ылынар үөрүйэҕи баһылыылара наада. Этэр тыл абыланар ылларан, сирэйинэн, хараҕынан, илиитинэн хамсанан, туттан-хаптан көрдөрөр, быһаарар сатабылы /пантомимика/ инэрбит оҕо истээччигэ дьайыыта күүстээх буолар. /Пантомимика –поза+жест. Поза тас көрүн, жест – хамсанан көрдөрүү, илии, төбө, корпус хамсааһына/

Айымньыны толору истээччигэ тиэрдэргэ музыканы туһанабын. Музыка оҕолор санааларын бииргэ түмэр, айымньы иэйиитин-санаатын истээччигэ тириэрдэргэ биир албас буолар.

Программа барыла /33 чаас/

Тизмэ	Үөрэтллэр айымнылар	Чааһа	
		Теорет.	Практ.
Тыл сайдыта – көтөр кынаппыт	Кинигэлэр: Тумат “Лингвист Семен Андреевич Новгородов”, Т.И. Петрова (редактор) “Олунньу 13 күнэ – төрөөбүт тыл, сурук-бичик күнэ”. Сахалыы хоһоон теорията	2	2
Түскэ сүбэлибин, томторго соргулуубун	Кинигэлэр: Л.Н. Григорьева, Суорун Омоллоон “Саха бастакы суруйааччылар”, “Хомуһуннаах тобуус хоһоон” Хоһооннор: Өксөкүлээх Өлөксөй “Оттоку олук алгыһа”, Алампа “Төрөөбүт дойдум”, П.А. Ойуунскай “Бырастыы”, Н.Д. Неустроев “Сахаада”, А.А. Күндэ “Төрөөбүт тыл”, С.Данилов “Олонхо оҕото”, Моисей Ефимов “Тыл күүһэ”, Савва Тарасов “Ол улуу киһи барахсан”, С.Дадаскинов “Төрөөбүт тылбар андаҕар”.	2	4
Улуу тренер ыллыгынан	Кинигэлэр: “50 лет ГОУ ЧРССОШИ им. Д.П. Коркина” А.Васильева “Ахтан-санаан кэллэххэ” Петров Н.Н. “Время Коркина» Постников К.С. “С прицелом на Олимп”, “Күүс кыайарынан, сүрэх баҕатынан”, И.С. Окоёмов. «Улуу тренер дьон-сэргэ 3йд3бүлүгэр» Хоһооннор: Сэнээрэ “Тустууктарга”, “Үс саха махтала”, Тайыына “Спорт туонатыгар” Н. Саргыдаев “Чурапчылар чыпчаалга”, “Чурапчым марша”, Айыл “Ама, умнуо дуо, Саха!” Д. Диринскэй «Куоркун буочара», С. Константинова “Чурапчыттан куорсуунанньан”, Е. Чепалова “Коркинецтар маршрута”	2	4
Туойабын төрөөбүт дойдубун	Хоһооннор: Сэнээрэ “Түөрэхпит түстэннин”, Дьуон Дьанылы “Чурапчы”, “Дойдум, таптыыр Чурапчым” А.Бродников “Чурапчыга”, В. Башарин “Чурапчы чараҥа, дорообо”, Роман Данилов “Чурапчыга күн тахсар”, А. Илларионов “Чурапчым дьоно”, А.Филиппов “Чурапчыбын таптыбын”,	2	4
Албан ааттаах аҕа дойдум!	Хоһооннор: Дьуон Дьанылы “Тууйас”, “Ленаҕа”, “Лена тигинии устар”, “Өлөөрү сытан”, “Т.Сметанин “Саллаат сүрүбэ”, “Саллаат” Эллэй “Бырастыылаһы”Абаҕыныскай “Кыайыы андаҕара” Сергей Васильев «Андаҕар», Чабылҕан «Саха буойунна», Виктор Башарин “Бэс ыйын 22 күнэ” Айыл “Көһөрүллүү”	2	4
Саха норуотун чулуу уолаттара	Кинигэлэр: Л.Г. Николаев уо.д.а. “Саха саарыннара”	2	3

Литература

К.С. Станиславский “Учебник актерского мастерства”
Г.Крыжицкий “О системе Станиславского”
Поликарпова Е.М. “Хоһоонноохтук ааҕы”, Дь., 1992
Л.С. Сивцева «Төрөөбүт тыл – оҕо сайдар суола”. Чурапчы, 2008 с.
Шишигина В.Р. и др. «Оҕоҕо бэйэтигэр туһаайыылаах үөрэх». Дь., 2004 с.